

Dr hab. Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak prof. UW
Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytetu Wrocławskiego

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr. Macieja Pieczyńskiego
MODELE DIALOGU Z TRADYCYJĄ
W NAJNOWSZEJ DRAMATURGII ROSYJSKIEJ
(Szczecin 2018, stron 269)

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr. Macieja Pieczyńskiego już w tytule wskazuje na rozległy i złożony zakres materiałowy, jakim jest analiza intertekstualnych powiązań najnowszej dramaturgii rosyjskiej z klasyką.

Dysertacja *Modele dialogu z tradycją w najnowszej dramaturgii rosyjskiej* składa się z *Wprowadzenia*, trzech rozdziałów właściwych (I. *Dialog z prawdą dzieła. Pod-pisywanie*, II. *Dialog z dziełem. Prze-pisywanie*, III. *Dialog z autorem. Nad-pisywanie*), *Uwag końcowych*, *Bibliografii*, streszczenia w języku polskim, rosyjskim i angielskim.

We *Wstępie* Maciej Pieczyński określa cel rozprawy jako analizę i interpretację związków pomiędzy współczesnym dramatem rosyjskim a tekstami takich klasyków literatury rosyjskiej jak Anton Czechow, Aleksandr Puszkina, Nikołaj Gogol, Michaił Lermontow, Fiodor Dostojewski i Lew Tołstoj. Dla realizacji tego założenia Autor wyróżnia trzy modele dialogu i określa ich cechy dystynktywne. Istotne jest też uściślenie metodologii badań, w której Doktorant przyjął teorię dialogiczności w rozumieniu Julii Kristevej, rozważania o intertekstualności Gerarda Genetta oraz teorie Jacques'a Derridy. Założenia dotyczące wyboru pisarzy, których twórczość poddano analizie, zostały dobrze uzasadnione i nie budzą sprzeciwu. W części wstępnej został też zaprezentowany przegląd literatury na temat najnowszej dramaturgii rosyjskiej, w którym uwzględniono zarówno badaczy polskich (np. W. Piłat, H. Mazurek, L. Mięowska) jak i rosyjskich (W. Katajew, S. Gonczarow-Grabowska, N. Lejderman, M. Lipowiecki i in.).

Tak ciekawie zarysowany we wstępie plan rozprawy z powodzeniem jest realizowany w kolejnych częściach, co daje wymierny, bogaty i poznawczo nowatorski efekt.

W rozdziale pierwszym (*Dialog z prawdą dzieła. Pod-pisywanie*) Autor skupia uwagę na pierwszym spośród wyróżnionych modeli dialogu, a mianowicie dialogu z prawdą dzieła. Analizie zostały tu poddane dramaty współczesne, dla których teksty klasyki, pozostając w sferze kodów, aluzji literackiej, są ideowym punktem odniesienia. Na wstępie Doktorant dokonuje uściślenia pojęcia idea, a analizowany obszar tego modelu określa jako dramaty współczesne, które bazują na znanej z klasyki idei/prawdzie. W ramach tego modelu omówione zostały sztuki *Tania-Tania* Oli Muchiny i *Tlen* Iwana Wyrypajewa. Pierwszy utwór Doktorant umiejętnie łączy z dramatami Antona Czechowa, ujawniając ideową zbieżność z *Wiśniowym sadem*, *Mewą*, *Wujaszkiem Wanią*, *Trzema siostrami*. Autor nie poprzestaje na odnalezieniu w tekście Muchiny odwołań do dramatów klasyka, a dokonuje przekonujących interpretacji, wskazując na odmienne, często ironiczne przedstawienie Czechowskich idei.

W sztuce Iwana Wyrypajewa *Tlen* Maciej Pieczyński dostrzega intertekstualne relacje z nowotestamentowymi *Kazaniami na Górze* i pośrednio z powieścią Fiodora Dostojewskiego *Zbrodnia i kara*. Na uwagę zasługują tu celne spostrzeżenia o znaczeniu metafory *Tlen*, w której łączy się myśl o fizjologicznym, cielesnym przeżyciu z potrzebą idei wyższej oraz rozważania o aktualizacji przykazań biblijnych w czasach ponowoczesnych, co stanowi ideowy rdzeń dramatu Wyrypajewa. Do udanych należy też interpretacja *Tlenu* w kontekście dialogu z ideą *Zbrodni i kary*, dowodząca kryzysu wartości chrześcijańskich w sztuce współczesnego dramaturga.

Rozdział drugi obejmuje analizę dramatów, dla których punktem odniesienia jest sam utwór, jego struktura, bohaterowie, fabuła. Model ten reprezentują utwory, odczytanie których wymaga uwzględnienia kontekstu dzieła, z jakim wstępuje w dialog. Tutaj Autor wyróżnia dwa sposoby prowadzenia dialogu z poprzednikiem. Pierwszy, nazwany *prze-pisywaniem*, został omówiony na przykładzie sztuk Igora Szprica *Na mieliźnie* oraz Ludmiły Ulickiej *Rosyjskie konfitury*. Tej formie relacji właściwe jest parodystyczne wykorzystanie schematu fabularnego, postaci literackich, elementów poetyki, które, przeniesione do nowego kontekstu

kulturowego, społecznego czy historycznego, zmieniają znaczenie, przy czym, jak zaznacza Autor, parodystyczność niekoniecznie wiąże się z prześmiewczością.

Analizując intertekstualne związki sztuki Szprica z dramatem Maksyma Gorkiego *Na dnie*, Doktorant podkreśla aktualność problematyki „dna społecznego” na początku i na końcu XX wieku. Istotna dla odczytania obu tekstów jest uwaga, iż bezdomność bohaterów obu utworów ma również charakter duchowy. Autor pracy sprawnie wskazuje elementy sztuki *Na mieliźnie* nawiązujące do dramatu Gorkiego: żartobliwa mistyfikacja dotycząca autorstwa sztuki, gra imionami i nazwiskami postaci, motyw „sztuki w sztuce”, porównanie *komunalki* do noclegowni jako satyra na komunistyczną utopię, przewartościowanie zawartych w *Na dnie* idei filozoficznych. Istotne w tej interpretacji jest też dostrzeżenie różnic w prezentacji tematyki marginesu społecznego. Maciej Pieczyński podkreśla, że po kilkudziesięciu latach doświadczenia totalitaryzmu postaciom Szprica brak szlachetnego człowieczeństwa, głębi myśli, duchowego piękna, jakimi obdarzył swoich bohaterów Gorki.

Drugim utworem rozpatrywanym w kluczu *prze-pisywania* jest sztuka Ludmiły Ulickiej *Rosyjskie konfitury*. W komedii tej Autor dysertacji dostrzega wiele elementów poetyki, fabuły, obrazów postaci zaczerpniętych z dramaturgii Czechowa. Ulicka, jak zaznacza Doktorant, wykorzystowała schemat fabularny Wiśniowego sadu, przenosząc akcję do Rosji okresu transformacji ustrojowej końca XX wieku. Odwołania intertekstualne widoczne są też w konstrukcji postaci literackich: mają one swe pierwowzory w bohaterach kilku dramatów autora *Mewy*. Interesująca jest interpretacja symboli i ikon zawartych w utworze Ulickiej, a odsyłających to innych tekstów i ich twórców, co według Macieja Pieczyńskiego świadczy o idei równoważności świata realnego i tekstowego.

Inny typ dialogu omówiony w rozdziale drugim został określony jako *do-pisywanie* i polega na kontynuacji fabuły utworu klasycznego. Doktorant omawia kwestie teoretyczne związane z terminem *sequel* i własnym określeniem – *do-pisywanie*, wskazując na zakres zbieżności pól znaczeniowych obu pojęć. W konstatacji zaznacza, że dla określenia procesu dialogu stosuje termin *do-pisywanie klasyki*, a *sequel* oznacza efekt tego procesu, czyli nowe dzieło kontynuujące fabułę tekstowego poprzednika.

W ramach tego modelu Autor analizuje sztukę *Anna Karenina II* Olega Szyszkina, w której już sam tytuł, jak podkreśla, sugeruje kontynuację powieści Lwa Tolstoja, co pozwala

na określenie jej mianem *sequela*. W sposób przekonujący omówione zostały zabiegi z repertuaru chwytów postmodernistycznych, jak wprowadzenie do tekstu sylwetki autora, polemiczne odwołania do wypowiedzi znanych filozofów na temat sztuki. Ważne dla odczytania tekstu jest spostrzeżenie, że dramat Szyszkina jest zarówno kontynuacją Tołstojowskiej fabuły, jak i historią alternatywną losów bohaterki, gdyż akcja sztuki rozpoczyna się po siódmej części powieści. Dominującą część rozdziału stanowi analiza dramatu Szyszkina w kontekście jego związków z *Anną Kareniną*. Autor przeprowadza interesujące paralele między oboma tekstami, osadzając swe dociekania w szerszym kontekście kulturowym. Interpretacja tekstów obu utworów pozwoliła Doktorantowi na skonstatowanie przemian w pojmowaniu świata i relacjach człowiek-inni, człowiek-świat.

Ostatni rozdział traktuje o modelu związków intertekstualnych polegających na dialogu z autorem, nazwanych *nad-pisywaniem*. W modelu tym centrum znaczeniowe zajmuje postać pisarza-klasyka. Staje się on bohaterem dramatu, włączając się do fikcyjnego świata przedstawionego, a jednocześnie pozostaje najwyższą pozatekstową instancją nadawczą. Model ten reprezentuje, według Macieja Pieczyńskiego, dramat Olega Bogajewa *Martwe uszy, albo Najnowsza historia papieru toaletowego*, w którym prowadzony jest dialog m. in. z Nikołajem Gogolem. W części tej godne uwagi są spostrzeżenia Doktoranta o aktualizacji idei, obrazów literackich, poetyki autora *Martwych dusz* w dramacie Bogajewa, gdyż to właśnie Gogol, zdaniem Autora, jest postacią dominującą w plejadzie wspomnianych w tekście klasyków. Interesujące są uwagi dotyczące kontynuacji a *Martwych uszach* tradycji śmiechu i karnawalizacji. Przekonujące są również tezy o ironicznym i groteskowym uobecnianiu elementów literatury klasycznej w tekście Bogajewa oraz wypływająca z analizy intertekstualnych odniesień konstatacja o kryzysie literatury, jako naczelnej idei sztuki.

W *Uwagach końcowych* Doktorant zawarł interesujące informacje na temat popularności najnowszego dramatu rosyjskiego w Polsce, podkreślając, że dwaj wybitni jego twórcy – Iwan Wyrupajew i Nikołaj Kolada są znani u nas przede wszystkim jako reżyserzy teatralni. Do wykazu sztuk wystawionych przez nich w Polsce można dodać spektakle Teatru Śląskiego *Ożenek* i *Dwanaście krzeseł* oraz *Baba Chanel* i *Marzenie Nataszy* w łódzkim Teatrze im. Stefana Jaracza wyreżyserowane przez Koladę.

We wszystkich częściach dysertacji prezentacja materiału, dobór i analiza tekstów literackich nie budzą zastrzeżeń. Niewątpliwą zaletą dysertacji jest jasny, przejrzysty wywód naukowy, poprawne uzasadnienie postawionych tez. Mgr Maciej Pieczyński porusza się w wyznaczonym polu badawczym swobodnie i efektywnie. Naukową prezentację w opiniowanej monografii cechuje klarowność myśli, głębia analizy i odniesień.

Recenzencki obowiązek zmusza mnie do przytoczenia kilku usterek, czy niezręczności dopuszczonych w adresach bibliograficznych, np.:

- Dziwny wydaje się sposób zapisu adresów rosyjskojęzycznych monografii wieloautorskich, w których część zapisana jest cyrylicą, a część – nazwiska redaktorów i tłumaczy – alfabetem łacińskim.
- W przypisie 38 we *Wstępie* błędnie został podany adres bibliograficzny - książka M. Липовецкий , Б. Боймерс, *Перформансы насилия...* została zapisana jako artykuł w czasopiśmie „Nowoje literaturnoje obozrienije” 2012, nr 3 z przytoczeniem adresu internetowego, który z kolei odsyła do czasopisma „Znamia” 2013, nr 3. Okazuje się, że w czasopiśmie „Znamia” jest jedynie recenzja ww. książki.
- We *Wstępie* przypis 45 odsyła do В.Б. Катаев, *Чехов плюс...*, a bezpośrednio pod nim w przypisie 46 adres jest powtórzony w takiej samej wersji zamiast stosowanego w innych miejscach Tamże. Natomiast przypis 62 zawiera informację „Patrz przypis nr 46” zamiast powtózonego skróconego adresu bibliograficznego, jak to jest przyjęte w całej dysertacji.
- Zdarzają się różnice w adresach podanych w przypisach i w bibliografii, np. przypis 66 we *Wstępie* i adres tej pozycji w *Bibliografii*.
- W *Bibliografii* brak konsekwencji w podawaniu/niepodawaniu numerów stron artykułów i rozdziałów.
- W *Bibliografii* występują miejsca, w których zaburzony jest porządek alfabetyczny, np. w wykazie prac H. Mazurek. Powtórzone są tu również dwie te same pozycje Mazurek H., *W moskiewskim Teatrze doc....*

Wskazuję te drobne w większości uchybienia, wychodząc z założenia, że poprawienie strony technicznej tekstu wyjdzie na dobre ostatecznemu kształtowi tej niewątpliwie wartościowej rozprawy.

Reasumując, pragnę podkreślić zalety pracy mgr. Macieja Pieczyńskiego: jest to przemyślana, dojrzała intelektualnie, wartościowa, świetnie obudowana kontekstualnie rozprawa badawcza. Autor umiejętnie formułuje problematykę, stawia nowatorskie tezy i przekonująco je uzasadnia; ze znanstwem porusza się w sferze zagadnień krytyczno- i historycznoliterackich, a także w kręgu problemów związanych z poetyką dzieła literackiego. Na uznanie zasługuje doskonała orientacja Autora zarówno w zagadnieniach związanych z rosyjską dramaturgią współczesną, jak i klasyką literatury rosyjskiej. Podkreślić też należy obiektywizm naukowej narracji oraz konkretny i zdecydowany styl bez zbędnych nadwyżek językowych. Wykorzystana przez Doktoranta literatura przedmiotu jest bogata i trafnie dobrana.

Moja ocena rozprawy *Modele dialogu z tradycją w najnowszej dramaturgii rosyjskiej* jest ze wszech miar pozytywna. Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr. Macieja Pieczyńskiego pt. *Modele dialogu z tradycją w najnowszej dramaturgii rosyjskiej* spełnia warunki określone w art. 13. 1. Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 r. Rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wnioskuje zatem o dopuszczenie mgr. Macieja Pieczyńskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego i o wyróżnienie rozprawy doktorskiej oraz rekomenduję pracę do druku.

E. Jankowski - Kępczak

Wrocław, 20 marca 2019 r.